

PICASSO I HORTA

per Josep Palau i Fabre

Manuel Pallarès i Grau l'amic de Picasso.

Picasso s'havia matriculat de diverses assignatures. Però sembla que la primera classe a la què va assistir fou la d'Anatomia Pictòrica, de la qual era professor, en aquell moment, don Tiberi Avila. En aquesta classe, el primer dia de curs, Picasso tenia, assegut al seu costat, un alumne, força més gran que no pas ell -encara que fóra més encertat de dir que ell era més jove que tots els altres, puix que la seva edat era

inferior a la mitjana-, que es deia Manuel Pallarès, amb el qual aviat començà a canviar impressions.

Manuel Pallarès era natural d'Horta. En aquella època era designat així, a seques, i serà Picasso qui, més tard, per distingir-la segurament d'Horta, barri de Barcelona, la batejarà amb el nom d'Horta d'Ebre, i és per això que nosaltres adoptarem aquesta última designació, esdevinguda universal a causa de Picasso. Més tard, el

Picasso i Pallarès davant el Palau Grimaldi d'Antibes, durant l'estiu del 1956

Salvadoret amb Joan Perucho i Josep Palau i Fabre l'estiu del 1963

1919, l'alcalde de la població, Onofre Godes, la batejà amb el nom d'Horta de Sant Joan, nom amb el qual figura avui als mapes i a les estadístiques.

Manuel Pallarès i Grau va néixer a Horta el 6 de març del 1876, al carrer Grau, número 11, de manera que en el moment que conegué Picasso tenia dinou anys. Era el tercer fill d'una família de quatre germans: Josep, Carme, més grans, i un de més petit, Salvador. El seu pare el volia al seu servei per a les feines de la casa, sobretot les administratives. Els Pallarès tenien algunes terres i un molí on elaboraven l'oli, de primeríssima qualitat en esta comarca. Manuel Pallarès, a qui agradava, sobretot, de caçar, aprengué ben d'hora les feines del camp i era un xicot fortíssim. Ell mateix recorda que es carregava a les espatlles sacs de cent quilos. Però Manuel Pallarès mostrà, de molt jovenet, a l'escola mateixa, una gran afecció al dibuix, i fou així com, gràcies a la seva tenacitat, ajudat per la seva mare i encoratjat per alguns amics de la família, el seu pare es decidí o es resignà a dur-

lo a estudiar dibuix i escultura a Tortosa, amb el senyor Cerveto.

Però, com que ell demostrava predilecció per la pintura, el seu pare el traslladà a Barcelona, on, durant dos anys, va assistir als cursos del Centro Artístico (una mena d'acadèmia lliure) del senyor Luis Franco, situat al carrer de Balmes; cursos que seguia simultàniament amb els de la Llotja. Durant els seus primers tres anys d'estada a Barcelona, Manuel Pallarès es va hostatjar en una pensió de la plaça Letamendi, regentada per una tia seva. En un pis de la mateixa casa conegué la qui un dia, molts anys més tard, havia de ser la seva muller. Però aquells amors incipients es veurién contrariats per la seva tia, i això fou la causa que Manuel Pallarès anés a raure en una pensió del carrer d'Escudellers. Así que pasen cinco años és el títol d'una obra de Lorca que fa referència als amors romàntics, contrastats amb l'amor pos-sesiú dels nostres temps. Así que pasen diez años s'hauria de titular aquesta història de Manuel Pallarès, perquè, per inversemblant que

sembla, aquells anhels trigaren deu anys a realitzar-se. Som al temps que la pàtria potestat és fortíssima i el pare de Manuel Pallarès, imbuït per la tia d'aquest, que li va escriure dient que el seu fill perdia el temps a Barcelona a causa «d'una senyoreta» (la tia, com sol passar en aquests casos, tenia una candidata de la seva elecció), l'amenaçà amb endur-se'l de nou a Horta si continuava aquelles relacions.

En iniciar-se l'any escolar 1895-96, que és quan Picasso i Pallarès es conegueren, aquest ja estava instal·lat a la pensió del carrer Escudellers.

Manuel Pallarès, pintant. Barcelona, 1895.
Dibuix a ploma, 26 x 19,5 cm.

En sortir de la classe d'Anatomia pictòrica, Picasso i Pallarès quedaren per tornar-se a veure a la classe de dibuix de la nit, de la qual era professor Vicent Climent, i en abandonar aquella nit l'Escola en sortiren amics per sempre.

Sabem, per Manuel Pallarès, que els matins es trobaven a la classe de Composició i Pintura del natural, de la qual era titular, com hem vist, Anton Caba, i també, alguna vegada, a la classe d'Història i Concepte de l'Art, del senyor Soler, així com a la de Perspectiva, donada, interina-

ment, pel paisatgista Modest Urgell. Es fàcil de conjecturar que Picasso, donada la seva impaciència temperamental, degué començar per faltar a les classes teòriques; a les de dibuix i pintura, en canvi, hi havia model, i això ja l'engrescava més. Picasso ha deixat uns quants dibuixos i uns quants quadres -unes quantes acadèmies si es vol- que són testimoni d'aquesta activitat i que cal datar, per tant, d'aquests anys escolars i potser, preferentment, del primer.

Picasso ens va especificar que en aquella època els models eren exclusivament masculins, però que anaven nus. A Madrid, en canvi, també eren masculins, però duïen el sexe cobert, segons ell mateix ens digué.

El més popular d'aquests models era un tal Solei o Solell, que Picasso dibuixà i pintà diverses vegades. Aquest Solei es dedicava, fora de Llotja, a pintar ocellets.

Al cap de dos o tres dies d'haver-se conegut amb Pallarès, Picasso, que potser duia amb ell, com a nota distintiva, més obertura familiar que la que hi sol haver en les famílies barcelonines, presentava aquest als seus pares i a la seva germaneta. Manuel Pallarès entrava, així, a formar part, gairebé, de la família Ruiz. Dos factors hi ajudaven: el fet que Manuel Pallarès visqués en una pensió, lluny dels seus, i el fet d'esser força més gran i, per tant, amb uns bagatges i una experiència de la vida que podien servir, com les d'un germà més gran, a Picasso. I així fou, en efecte. També pogué influir en la rapidesa i intensitat d'aquella relació la situació psicològica en la qual es trobava Manuel Pallarès. Una gran amistat mai no substitueix ni suplanta un gran amor, però en pot ésser un pal·liatiu eficaç.

Sabem que amb el seu amic Manuel Pallarès surten gairebé cada dia a passejar i a dibuixar. Aquestes passejades solen prendre dos itineraris oposats: un, prop de casa seva, vers el Parc de la Ciutadella -passejada, segurament, més aviat matinal-; l'altre, vers el carrer Nou (actualment Conde del Asalto), a seure a l'Edèn Concert i a dibuixar-hi les cuplistes. Per aquests fets, que ens narrà Pallarès mateix, podem deduir fàcilment que Picasso, a Barcelona, s'emancipà ben aviat de la tutela paterna que, a una edat per a

molts encara prematura, es familiaritzà amb certs ambients i en el tracte amb les dones. Es difícil, per no dir impossible, d'imaginar que un xicot de catorze anys que va a l'Edèn Concert a dibuixar s'acontenti d'aquesta labor «platònica» i no vulgui conèixer la dona plenament. El mateix Picasso, quan li preguntaran, anys a venir, quan començà a freqüentar les dones, respondrà amb un gest de la mà, indicant el nivell d'una criatura.

En aquell moment, l'amistat amb Pallarès, a qui deu, possiblement, els favors d'iniciador de la seva adolescència, esdevé tan íntima que, quan el pares de Picasso demanen a aquest que surti amb ells el diumenge, el noi hi accedeix alguna vegada, amb la condició que també vingui Pallarès.

Aquesta amistat cristal·litza, artísticament, en dos dibuixos i un retrat a l'oli. Aquest retrat a l'oli de Manuel Pallarès vist de perfil és, segurament, una de les primeres coses realitzades per Picasso a Barcelona i s'emparenta encara una mica, per les seves dimensions i per la seva concepció, amb les coses pintades a La Corunya uns quants mesos abans.

Els dos dibuixos són molt precisos. Tots dos ens descriuen un xicot seriós de dinou anys i semblen fets consecutivament. Però en el retrat de perfil -del perfil dret, a diferència del quadre, que ens descriu el perfil esquerre-, la precisió del tret ja té aquell mordent propi dels grans retratistes, que semblen haver-se apoderat de l'ànima del model. En el perfil, en efecte, el retratista sap que la línia que traça és una pura convenció, perquè el rostre no s'acaba allí, i, en aquella línia convencional, hi ha de bategar tant la part visible com la invisible, la meitat que no veiem, però vers la qual l'aire, i amb ell el nostre esguard, han de poder circular. Picasso ja posseeix aquest do a catorze anys.

La primera estada de Picasso a Horta, 1898-1899

Picasso anà a passar l'estiu del 1897, amb els seus pares i la seva germana Lola, a Màlaga, com havia fet l'estiu anterior. Tornà a la tardor a Barcelona, i d'aquí se n'anà, sol, cap a Madrid, per seguir els cursos de la Real Acadèmia de Bellas Artes de San Fernando, on un dels professors més influents era el pintor Muñoz Degra, amic del seu pare.

Però la indisciplina de Picasso féu que els seus (sobretot el seu oncle Salvador i els altres familiars de Màlaga) deixessin d'enviar-li la part del subsidi que li havien promès, i Picasso passà els darrers temps de la seva estada a Madrid en la penúria, i, per acabar-ho d'adobar, agafà una escarlatina.

Fou en aquest estat de depauperació física i moral que tornà a Barcelona, durant el mes de maig del 1898.

Picasso als 17 anys

Plaça de la Missa, l'any 1909, on es trobava l'Hostal del Trompet i on Picasso i Fernande hi van residir en la segona estada.

A Barcelona, el seu amic Manuel Pallarès, que acostumava a passar els estius a la seva casa pairal d'Horta, la invità, aquesta vegada, a anar-hi amb ell, per refer-se i poder pintar amb tota llibertat. El viatge fou emprès, probablement, durant el mes de juny, segurament pels volts de Sant Joan, en acabar-se l'any escolar.

Per anar a Horta, Picasso i Pallarès agafaren, de primer, el tren fins a Tortosa, on l'esperava, a l'estació mateix, el germà gran de Pallarès, Josep, amb un mul equipat amb una sàrria, per posar-hi les maletes i els altres embalsams. Després d'una pausa, potser per deixar descansar l'animal i comprar encara unes menuderies, emprengueren el camí. El trajecte de Tortosa a Horta és d'uns 40 quilòmetres, i els tres amics anaven muntant el mul una estona cada u. Travessaren el poblat de Ferreries (raval de Tortosa, a l'altra riba de l'Ebre) i després els pobles de Roquetes, Jesús, Aldover, Xerta i Prat de Comte.

Segons Pallarès, a qui devem aquestes precisions, només es quedaren al poble uns quants dies, primer descansant, després anant al convent de Sant Salvador, situat al peu de la muntanya de Santa Bàrbara, de forma ostensiblement cònica. En aquell temps, aquest convent era encara habitat i hi feien processons i pelegrinatges. Un dels pocs quadres que coneixem d'aquesta primera estada de Picasso a Horta és, precisament, la descripció d'una d'aquestes processons. No sabem si fou pintat allí o si fou pintat immediatament després, a casa Pallarès, sobre un apunt pres del natural.

Picasso i Pallarès s'aventuraren, durant els primers dies, fins a dalt de tot de la muntanya de Santa Bàrbara, on hi ha una cova. Potser fou aquí on els entraren les ànsies de solitud i de comunió amb la naturalesa. El cert és que decidiren, al cap de pocs dies, d'internar-se pels Ports. I cal usar el mot internar-se perquè els Ports són una regió frondosíssima i selvàtica on encara avui fa basarda d'aventurar-se. Però Pallarès havia explorat ja aquells paratges durant les seves caceres. Enmig d'aquella silueta de muntanyes sobresurten els Ullals de Morago, corpredors, amenaçadors. Qui és Morago? Què vol dir aquest nom? ¿No és pas un dels mil noms del diable?

Abans d'anar als Ports, i amb la intenció de treballar-hi en una vasta composició, Picasso i Pallarès demanaren a Barcelona dues grans teles per poder pintar, i els pares de Picasso ho enviaren tot seguit. Els bastidors foren executats per un fuster d'Horta mateix. Tot això, anant bé i de pressa, representa una setmana o deu dies de temps. Tanmateix era al ple de l'estiu i els dies llarguíssims.

Un matí, a l'alba, Picasso i Pallarès sortiren cap als Ports, acompanyats pel germà petit de Pallarès, Salvadoret, i d'un noieta d'uns deu anys, amb un gos i un mul carregat amb tota la impedimenta. El trajecte que havien de recórrer era d'uns dotze o catorze quilòmetres, però una part era gairebé intransitable. Anaren en comitiva fins allí on podia arribar el mul, i, després de descarregar-lo, Salvadoret de l'endugué de nou cap al poble. Quedaren Picasso, Pallarès, el noieta i el gos. Com que entre una cosa i l'altra se'ls feia fosc, acamparen allí mateix i hi passaren la primera nit, després d'encendre una gran foguera i enbolicar-se en les flassades que duïen. L'endemà al matí, Pallarès i Picasso tot deixant el noieta amb el gos perquè els guardessin les coses, emprengueren, amb els estris de pintar, la marxa a la recerca d'un indret adient on instal·lar-se i on treballar. Pallarès, coneixedor del paratge i més avesat a les grans caminades, anava al davant, seguit, amb un xic de dificultat, pel seu amic. Fins que, per tal d'escurçar el camí, trencaren per una drecera i arribaren a un pas, que havien de travessar per sobre d'un gran pi buidat i formant canal, aguantat per mitjà d'estaques. Pallarès va fer una aturada per demanar a Picasso si es veia en cor de seguir per allí. I aquest assentí. Però una mica més enllà començava un declivi de roca llisa i llisquent. Pallarès s'anava girant, de tant en tant, per inspeccionar el seu company, i de primer veié que aquest començava a caminar assegut per terra, arrossegant-se. Però de sobte sentí que rodolava pendent avall amb la seva capsa de pintures, i arribà just a temps per a engrapar-lo i rescatar els seus estris de pintor. Al final d'aquell pendent avall amb la seva capsa de pintures, i arribà just a temps per a engrapar-lo i rescatar els seus estris de pintor. Al final d'aquell pendent hi havia un corrent d'aigua d'uns dos metres d'ample i de gran profunditat,

i en aquella època Picasso no sabia nedar. Es dençà d'aquest fet que, cada vegada que es retrobaven, Picasso deia a Pallarès: «Mai no oblidaré que em salvares la vida!».

Passat aquest mal moment, arribaren a la deu d'aigua on naixia aquell corrent. Una aigua molt bona i que tenia la propietat d'obrir poderosament la gana. No gaire lluny d'aquesta deu hi ha una roca que sobresurt del flanc de la muntanya i que forma una mena d'aixopluc natural. Es aquí on decidiren d'instal·lar-se. Però, com que havien de tornar amb llum de dia al punt de partida i no volien tornar amb llum de dia al punt de partida i no volien tornar a transitar per aquell camí perillós, hagueren de fer marrada, costejant una gran muntanya, i per això reprengueren la marxa immediatament.

Trobaren el vailet fet una sopa d'embriac i el gos cuejant de content per haver pogut menjar el que havia volgut. Tot havia estat regirat per aquest i escampat per terra. Aquella nit tornaren a dormir allí mateix, després d'encendre, com la nit anterior, una gran foguera.

El tercer dia esperaren, després de la sortida del sol, l'arribada d'en Salvadoret, tal com havien convingut, i amb l'ajuda d'aquest, i carregant cadascú tot el que podia, emprengueren la marxa cap a la cova -el que d'ara endavant designaren amb el nom de la «cova»- pel camí costerut per on havien tornat el dia abans. Hagueren de fer una pila de parades per a descansar, i arribaren molt tard. Immediatament es posaren tots quatre a recollir herbes per fer un bon jaç, perquè no era pensable, a aquelles hores, que els dos acompanyants se'n poguessin tornar. Acumularen sota la roca, que feia uns dos metres de llargada, un tou de dos pams d'herba tendra i aromàtica. La foguera, el sopar i la conversa s'allargaren aquella nit fins a molt tard.

El quart dia, després de rentar-se i d'esmorzar, el Salvadoret, el noi i el gos se'n tornaren cap al poble. Pallarès i Picasso consideraren que aquests dos últims, per la feina que havien fet, no els necessitaven.

A partir d'aquest moment els dos amics es posaren a buscar un lloc adient per a pintar.

Quan l'hagueren triat, no gaire lluny d'allí, i a uns cent-cinquanta metres l'un de l'altre, hi traslladaren els bastidors i hi clavaren les teles, calculant que, després, podrien lligar-ho tot en algun arbre.

Precisament, un dels testimoniats que ens queda d'aquesta estada de Picasso als Ports és una sèrie de dibuixos d'arbres, en els quals ha intentat caçar, diríem, llur individualitat. Així com un retratista tracta de copsar el que té de diferent i de distintiu una persona, un rostre humà, així Picasso, diríem, intenta «sorprendre» l'arbre en el seu ritme propi, en la seva manera de d'organitzar-se i de desplegar-se. Un pi no es igual que una alzina, una alzina no és igual que un roure, però no sols no són iguals pel que sabem que els diferencia (escorça diferent, fulles diferents, etc.), sinó que no són a causa de certs detalls o certes particularitats típiques de cada un d'ells i que només una pupila molt atenta i molt experta pot copsar. Es com dir que cada arbre té el seu ritme, la seva individualitat. Això sembla haver volgut subratllar Picasso en aquesta sèrie de dibuixos, que ell s'imposa com a un deure agradós, i en els quals el professor era la natura mateixa. Potser aquesta escola era l'única que ell tolerava, l'única on veia que podia aprendre alguna cosa.

Sabem que Pallarès emprengué una gran composició designada Llenyataire, en la qual hi havia un home carregant llenya als lloms d'un mul. Picasso es proposava de pintar un quadre que havia de designar-se Idil·li. No sembla que aquesta composició hagi subsistit. Però, d'aquest intent o projecte, en queden uns quants esbossos que representen un pastor festejant una pastora. La diferent manera de col·locar-los, d'encaixar-los en el conjunt, dóna composicions diferents, amb un gran fons de muntanya fent de decoració. ¿Quin fou el projecte adoptat? No ho sabem, però assegurariem que cap d'ells, o en tot cas que, fos quin fos, devia comportar certes modificacions, certes variants, com si els personatges s'haguessin mogut, haguessin continuat vivint. Un esbós, una idea, no és mai per a Picasso un tema definitivament establert, per a poder ampliar i detallar, ans un aspecte fugisser de la realitat que no es pot repetir mai del tot. Les sol·licituds que rep la retina són múltiples i simultànies, i per a caçar-ne una al vol cal una

gran destresa i rapidesa en l'execució; altrament, els personatges, el panorama, la llum, ja han canviat -o s'encarcaren. I això encara que al davant no hi hagi personatges, i encara que la llum -com quan és artificial- sigui la mateixa. ¿D'on tragué Picasso, allí als Ports, aquell pastor i aquella doncella? Es ben cert que a no massa distància d'on acampaven hi havia el Mas de Quiquet i que potser allí Picasso, si és que hi anà, copsà una noia filant, o un pastor solitari estirat damunt l'herba. Però res més estrany a l'art de Picasso que la posa, el model que hom obliga a la quietud. Ell no sols no els vol quiets, sinó que fins i tot en la seva imaginació continuen movent-se. Picasso i Pallarès realitzaven aquelles composicions vers «sa hora baixa».

Durant aquest període menaren una vida veritablement primitiva. Durant el matí, la primera cosa que feien era dutxar-se, aprofitant un salt d'aigua de dos metres que allí hi havia i ajudant-la, amb una cassola, a fer-la caure sobre el cap i el cos, primer de l'un, després de l'altre. I aquest altre se situava aleshores dalt de la roca per dirigir l'operació.

Després venia l'esmorzar. La distància que els separava del poble no els permetia de menjar peix o carn sinó quan venia el Salvadoret i els en duïa. Els queviures de què disposaven per a fer-se els àpats eren: patates, cigrons, monges, arròs, bacallà, cebes, llard, pa, vi, oli, vinagre, sal, etc. Pallarès mateix confessà que durant tot el temps que estigueren als Ports passaren una certa gana, a causa d'aquella aigua, de l'aire i de l'exercici que feien d'un cap a l'altre del dia, i que s'aprimaren una mica -com ho proven alguns autoretrats fets per Picasso allí, a l'aire lliure-, però que s'enfortiren.

L'esmorzar, se'l menjaven amb una fam devoradora, i aquesta es renovava cada dos per tres. Molt sovint, quan no dibuixaven es dedicaven a buscar fòssils i també, naturalment, a arreplegar llenya, car en necessitaven molta cada dia, per tant per a fer el menjar com per a escalfar-se abans de dormir. Un dels menjars que els agradaven més era la truita amb seva i, encara més, les patates al caliu.

Un dia que el Salvadoret s'oblidà de dur el pa, l'enviaren al Mas de Quiquet, on ja estaven

Convent de Sant Salvador a principis de segle

assabentats de llur presència en aquells paratges, a buscar-ne, i aquell tornà amb el pa i una gran llebre que menjaren tots plegats. Aquella nit el Salvadoret es quedà a dormir amb ells a la cova.

Quan Picasso, més tard, dirà que ha après tot el que sap a Horta d'Ebre, o al poble d'en Pallarès, potser hem de pensar que una primera part d'aquest saber fou aquell enginyar-se-les per encendre una foguera i fer-se el menjar, per elemental que fos aquest saber. Picasso revivia així la vida de l'home primitiu. El mateix ganivet li servia per a tallar branques, obrir-se pas en la malesa, pelar patates i menjar. Aquest ganivet, Picasso l'ha conservat amb ell tota la seva vida. Se l'endugué a París i el tenia a «Notre-Dame-de-Vie», on un dia ens l'ensenyà.

Algunes vegades havia plogut, però sense majors conseqüències. Un dia, en canvi, el vent dugué la pluja en direcció a la part oberta de la cova, i les herbes quedaren totes molles. Per sort, sortí després el sol i les pogueren posar a

assecar.

Al cap d'uns quants dies més -l'estiu havia arribat, segurament, al zenit- es desencadenà una gran tempesta de vent, i l'endemà, en anar als respectius indrets de treball, on havien deixat fermades aquelles grans teles, Picasso i Pallarès trobaren els bastidors destrossats i les teles malgirbades. Les desclavaren i feren servir els bastidors per a encendre el foc. Aquesta tempestat de vent determinà el retorn dels nostres dos amics al poble.

Abans de traslladar-nos-hi amb ells, no podem deixar de considerar un fet important sobre el qual ja hem cridat l'atenció altres vegades. El Salvadoret, mentre foren als Ports, els anava a veure el dia i al lloc que havien convingut, per dur-los els queviures i la correspondència. També els devia reportar algunes de les enraonies del poble i, inevitablement, l'eco dels esdeveniments més importants que arribaven fins allí. Entre aquests, cap de més sonat que el de la guerra de Cuba. Degué ésser el Salvadoret, per tant, qui un bon dia els degué notificar que la guerra de Cuba s'havia acabat. Això s'esdevingué en el ple de l'estiu: l'ofensiva dels naturals, que determinà la precipitació dels fets, començà el 3 de juliol. El 13 d'agost era signat el tractat de París, amb la reconeixença de la independència de la Illa.

Era un malson que s'havia acabat.

Varem parlar amb Picasso, alguna vegada, d'aquest final de la guerra de Cuba. Ell no recordava on ni quan sabé, exactament, aquest final, però recorda, en canvi, que, de retorn al poble, alguns combatents tornaven en un estat deplorable, amb pantalons de «rayadillo» i barrets de palla.

Per altra banda, David Douglas Duncan, americà, ens reporta que un dia Picasso, amb un lleuger somriure, li va preguntar si les companyies ianquis encara controlaven la Illa de Cuba, «com durant els dies de Manquinli i el Maan». «Un moment -prosegueix David Douglas Duncan- no vaig saber que respondre, però després vaig recapacitar i vaig desxifrar l'enigma. S'estava referint al president William McKinley i al vaixell de la marina nord-americana

Nen i diversos apunts. Llapis conté sobre paper.
Horta, 1898

Maine... durant la guerra dels estats Units amb Espanya.»

Aquests fets assenyalen el moment de màxima prostració internacional per a Espanya i, interiorment, el de màxim pessimisme. Una generació, dita del 98 perquè fou definitivament marcada per aquests esdeveniments, tractarà de redreçar-se a partir de la nova realitat peninsular. Enfront del pessimisme castellà, en part, tradicional, en part revifat per aquest daltabaix, Catalunya reaccionava, gràcies a la seva renaixença, que comportava un ritme propi, amb un corrent psicològic del tot oposat: el de l'optimisme margallà, empeltat de romanticisme i de vitalisme nietzschia.

Picasso, sense saber-ho ben bé, s'abeura en la millor font que podia trobar en aquell moment: la natura. En aquella natura verge dels Ports, els elements (l'aire, l'aigua, el vent, la pluja, el foc) són els seus companys al costat de Pallarès. I, al costat de Pallarès també, aviat anava a trobar els homes d'aquell país, rudes, primitius potser, per als quals la vida naixia cada dia amb el treball. La destresa manual de Picasso, segurament innata, aviat anava a trobar un mirall i un estímul.

Quan el Salvadoret tornà als Ports, es quedà esmaperdut en veure l'estat deplorable d'aquelles teles en les quals, sembla, Picasso i Pallarès havien treballat ja molt. Li feren deixar el menjar que duia i varen convenir que els tornaria a buscar l'endemà amb el mul.

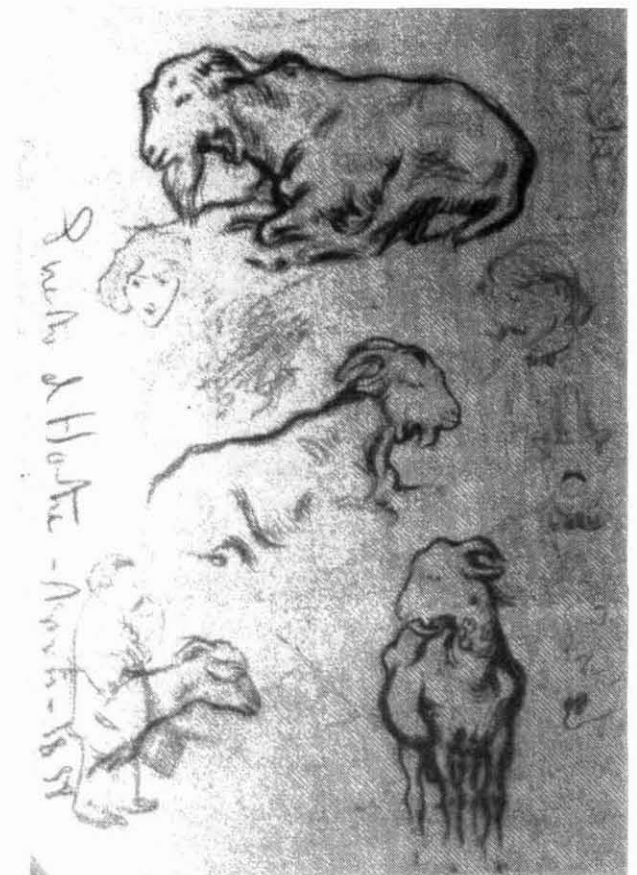
I així fou. Salvadoret deixà el mul lligat al mateix lloc de la primera vegada, anà a buscar el seu germà i Picasso a la cova, i entre tots tres, amb penes i treballs, traslladaren tot el que tenien fins on hi havia el mul per carregar-ho sobre els seus lloms resistents.

¿Quant de temps durà aquesta estada de Picasso i Pallarès als Ports? Es difícil de calcular-ho. Aquella tempestat de vent i el temps, ja molt mudable, que trobaren en tornar al poble fan pensar que aquest retorn tingué lloc a mitjan agost, perquè és vers aquesta data que, en el nostre país se sol produir un tombant en el temps.

Els familiars de Pallarès, assabentats pel Salvadoret de la catàstrofe dels dos joves artistes, no els volgueren desanimar. Segurament el pare de Pallarès, que sempre s'havia mirat amb una certa prevenció la vocació del fill, aconsellat per la muller, que esperonava aquesta vocació, no volgué, aquesta vegada, mostrar-se un home refractari, i encoratjà Picasso i el seu fill a encetar un altre tema allí al poble mateix.

Picasso decidí d'instal·lar-se a l'eixida de la casa de Pallarès, mentre aquest se n'anava a pintar més avall, en un molí d'oli que tenien a la vora de la carretera.

A l'eixida de Can Tafetans -car així era designada en el poble la casa dels Pallarès, a causa d'un besavi que hi havia tingut un teler de filar la seda anomenada tafetà-, Picasso pintà un quadre que no sabem si es conserva, però que fou batejat «Costums d'Aragó». ¿Per què «Costums d'Aragó» si Horta pertany encara a Catalunya, i més enllà hi ha una franja de terra, coneguda precisament amb el nom de Zona

Estudi de cabres i croquis de persones. llapis conté sobre paper, 32,3x24,5 cm. Ports, agost 1898.

catalana d'Aragó, cedida per Jaume I als aragonesos, però on encara actualment parlen el català? Tot i ésser un poble del tot català. Horta no deixa de trobar-se en una zona limítrofa on els costums s'intercanvien i potser s'assemblen als dels primers pobles aragonesos, sobretot pel que fa a la indumentària, que Picasso caçà en algun dibuix colpidor. Precisament, com veurem Picasso i Pallarès s'internaren més d'una vegada per aquests pobles, i és possible que Picasso recompongués una escena vista allí. Aquesta escena -aquests «Costums d'Aragó»- representava un home tallant llenya amb una destal i, una mica més enllà, una dona rentant perols. Però ja veurem com el caricaturista Xauradó transformà aquesta escena.

Picasso, cada tarda, després de pintar, eixugava curosament la paleta i els pinzells i baixava al molí a buscar el seu amic, que plegava la feina quan ell arribava. A vegades, els moliners els obsequiaven amb un berenar, que consistia en una gran llesca de pa torrat, que deixaven flotar sobre l'oli verge fins que s'impregnava del tot i començava a sumergir-se. Aleshores hi fregaven una mica d'all, hi espargien un pensament de sal i els dos amics s'ho menjaven amb gran delit. Durant el matí sembla que treballaven poc. Passejaven, com també ho feien a la tarda després de pintar, i anaven per les cases on hi havia noies i coneguts de Pallarès.

Al poble hi havia, ens contà Pallarès, una noia amb pretensions de gran bellesa, que anomenaven la Merode, o la de Merode, evocació irònica de la que aleshores era un dels ideals de bellesa femenina del tombant de segle, Cléo de Merode. L'encontre amb aquesta noia es traduïa en escenes de gran hilaritat per als dos amics, perquè es prenia seriosament les bromes que li feien i les coses que li deien en to de facècia.

Per regla general, anaven a dormir a les deu, després de xerrar una bona estona, però alguna nit anaven a matar les hores al cafè, com la gent del poble, o la vetlla s'allargava una mica més. Picasso ens ha contat que, durant alguna d'aquelles vetlles, col·laborà en l'elaboració del pa de figa que feien, a Can Pallarès, com a moltes cases d'Horta.

Una de les festes més importants que celebraven a Horta era la de la revetlla de Sant Antoni, patró dels animals, el 17 de gener, que durava tota la nit. La festa consistia, principalment, en una representació de les Temptacions de Sant Antoni, en la qual figuraven, a més del sant, molts àngels i dimonis i altres personatges o aparicions. Picasso i Pallarès anaren una estona a veure tot allò, però després es ficaren en un cafè, on es quedaren a beure una mica més del compte fins a la matinada.

Pallarès ens contà que, com que no hi havia electricitat, algunes cantonades o carrers molt llargs eren il·luminats amb llums de petroli, que només s'encenien quan no hi havia clar de lluna. Aquella nit, els dos amics arribaren a casa amb dificultat, recolzant-se l'un en l'altre i fent tentines.

Però com que, a causa de la revetlla de Sant Antoni, acudia a Horta molta gent dels pobles veïns, i gairebé tothom tenia hostes a casa, aquella nit deixaren la porta del carrer entreoberta, de manera que la gent entrés quan volgués. Les cambres eren al primer pis, i Pallarès, en arribar, es dirigí d'esma cap a la seva. Allí, cansat com estava, sense desvestir-se ni treure's les sabates, es ficà al llit, quan sentí una veu de dona que deia: «Joaquim, treu-te les sabates, que em fas mal a les cames!». Pallarès s'aixecà i només replicà: «Vaja quina tranquil·litat, ficar-se al meu llit!». I sortí, per anar a descansar al paller que hi havia a la planta baixa, sobre la quadra. En baixar l'escala a les fosques ensopegà amb Picasso, que, rendit com estava, s'havia quedat adormit allí mateix. Aleshores anaren tots dos adormir al paller i es desvetllaren que ja era gairebé l'hora de dinar.

Els records de Manuel Pallarès ens fan conjecturar que aquell any hi degué haver una tardor -o un estiu de Sant Martí- molt dolç, perquè, segons ell, amb Picasso, anaren a banyar-se al riu Algars, que separa actualment Catalunya d'Aragó. També, a voltes, com hem dit, s'internaven per alguns d'aquells pobles, especialment a Lledó, que és el primer que es troba en aquella direcció. Aquí, entraren en un cafè on no hi havia ni una ànima i, al cap d'un moment, des de fora, els mirava una munió de

Convent de Sant Salvador vist pel darrera. Carbonet paper. Muntanya de Santa Bàrbara, 1898.

gent, com si fossin bèsties rares.

Una nit, durant el mes de desembre, es desencadenà una tempesta de llamps i trons que durà tres dies, i en una de les cases properes a les de Pallarès un llamp va matar un vell i la seva neta, una nena de deu anys. Calia fer-los l'autòpsia, i es requerien, legalment, dos metges. Però al poble només n'hi havia un; l'altre, calia anar-lo a cercar a Gandesa, que és a 22 quilòmetres d'Horta. Com que plovia, el de Gandesa no es presentà, i l'autòpsia havia d'ésser practicada abans que els cadàvers entressin en putrefacció. El metge d'Horta va decidir de fer-ho amb l'ajuda del sereno (que encara cantava les hores i el temps durant la nit), que era també l'enterramorts. Com que el metge era molt amic de la família de Pallarès, invità a Manuel Pallarès i Picasso a presenciar l'operació, per si volien fer algun apunt o els podia interessar de veure aquell espectacle. Picasso i Pallarès anaren al cementiri amb paraigua, perquè encara plovia, i trobaren l'enterramorts esperant. Per terra hi havia ja els dos taüts, un de gran i un de petit, amb els dos cadàvers. El metge no es va

fer esperar gaire. Va obrir el taüt petit i va fer posar el cadàver sobre la taula. Aleshores els nostres dos amics presenciaren un espectacle macabre, digne d'una estampa de Goya. L'enterramorts, obeint les ordres del metge, que amb una serra que ja tenia allí per a aquests casos, es posà a serrar el crani de la nena, fins a migpartir-lo. Tot fent això, com que fumava, les mans i el cigar se li emplenaven de sang i de massa encefàlica, de la qual va quedar tot ell esquitxat.

Picasso i Pallarès no volgueren presenciar la segona autòpsia i se n'anaren.

Amb llur estada als Ports i totes aquelles caminades que havien fet, els vestits se'ls havien deteriorat molt, i això determinà l'anada, un dia a Gandesa (cap de partit de la comarca), per tal de comprar-hi pantalons nous. Feren els 22 quilòmetres d'anada i els de tornada a peu, descansant, una i altra vegada, a Bot, que es troba a mig camí.

Pallarès era un xicot fortíssim i estava ave-

sat a tota mena de treballs materials i a tragar sacs de cent quilos a l'esquena. Picasso de constitució també molt sòlida, encara que no tan atlètica, s'havia enfortit de nou en contacte amb la natura, com aquesta caminada ho prova.

Un dia, la mare de Pallarès, regirant un armari, trobà dos trossos de vellut molt antic, molt virolats tots dos, l'un de tonalitats predominantment blaves, l'altre vermelles. Eren dos trossos petits, dos retalls, però suficients per a fer la part davantera -la pitrera- de les dues armilles. Pallarès va dibuixar i retallar els dos patrons, i una cosidora d'Horta els va fer les armilles pels carrers d'Horta i cridaven molt l'atenció. Pallarès tenia vint-i-tres anys i Picasso disset.

Picasso s'interessava molt per les feines del camp i s'aturava a observar-les, a preguntar. Fou així, i allí, que el seu català, mal après a Barcelona, es perfeccionà. Li agradava de conviure i d'alternar amb la gent: veure el manyà, el baster, l'espardenyer, el pagès, exercir llurs oficis. Ara li plaïa que aquells homes, fills d'aquella terra, li ensenyessin llurs arts: així aprenia a fer un nus escorredor, a ensellar un mul, a poar aigua, a beure a galet... Aquest interès per les feines artesanals i els treballs manuals -pels oficis- quedà reflectit en una sèrie d'apunts velocíssims, en els quals veiem els homes en plena activitat, ja sia traslladant un barril, ja sia amb el gest d'espargir la llavor... D'aquí aquella frase, que s'ha fet cèlebre arreu del món: «Tot el que sé, ho he après a Horta d'Ebre». Sí: Picasso havia d'aprofitar més tard aquesta destresa manual diverses vegades en el transcurs de la seva vida...

Durant un dels dies que Picasso i Pallarès sortiren a passejar, en tornar a la casa feien neteja de la quadra, carregant de fems les sàrries dels ases. Els dos amics es quedaren a l'entrada, a contemplar l'operació. Però el pare de Pallarès se li corregué de dir: «Aquí tenim dos ajudants, amb ganes de treballar. Els hem d'aprofitar per a poder acabar més d'hora, i així, al mateix temps, se'ls obrirà la gana».

A Pallarès, aquelles tasques no li venien de nou, i digué a Picasso que ho deixés córrer, que ho faria ell tot sol. Però Picasso el volgué ajudar.

Tots estaven a l'aguait del que faria Picasso, per divertir-se una mica a esquena seva. Aquesta sornegueria és -o era- molt pròpia del pagès envers el ciutadà. Picasso i Pallarès es posaren a la brega. D'antuvi, Pallarès omplia els cabassos, els duïa a Picasso, i aquest els buidava a les sàrries de l'ase, però li qui en més fems a fora que a dins, i Pallarès li proposà de canviar els papers. I així, entre una cosa i l'altra, acabaren de carregar la bèstia, que aquells homes s'endugueren.

Quan la mare de Pallarès va saber aquella feta, s'enfadà amb el seu marit per haver-ho permès, però aquest no hi donà la menor importància.

Segons Pallarès, amb el seu comportament. Picasso s'havia guanyat l'estima de la gent i s'havia fet popular. També potser cal dir que veient-lo treballar -pintar o dibuixar- la gent en devia parlar com d'un fenomen insòlit.

Sembla que després d'haver acabat aquell gran quadre, «Costums d'Aragó», Picasso s'estigué encara uns quants dies a Horta, a can Pallarès, tot esperant que la pintura s'assequés per poder-la enrotllar i endur-se-la.

Picasso tornà a Barcelona, sol, durant el mes de febrer del 1899. Havia refet la seva salut i havia treballat una mica; però, sobretot, tornava amb una empenta de brau, disposat a la lluita.

Paris, Barcelona: Evocacions d'Horta

A partir del seu retorn d'Horta comença la vida veritablement bohèmia de Picasso a Barcelona. El refús de la tutela paterna, bé que ell s'hagi reconciliat amb la família, l'obliga a compartir l'estudi i, a vegades, l'allotjament, d'altres pintors, gairebé sempre més adinerats que no pas ell.

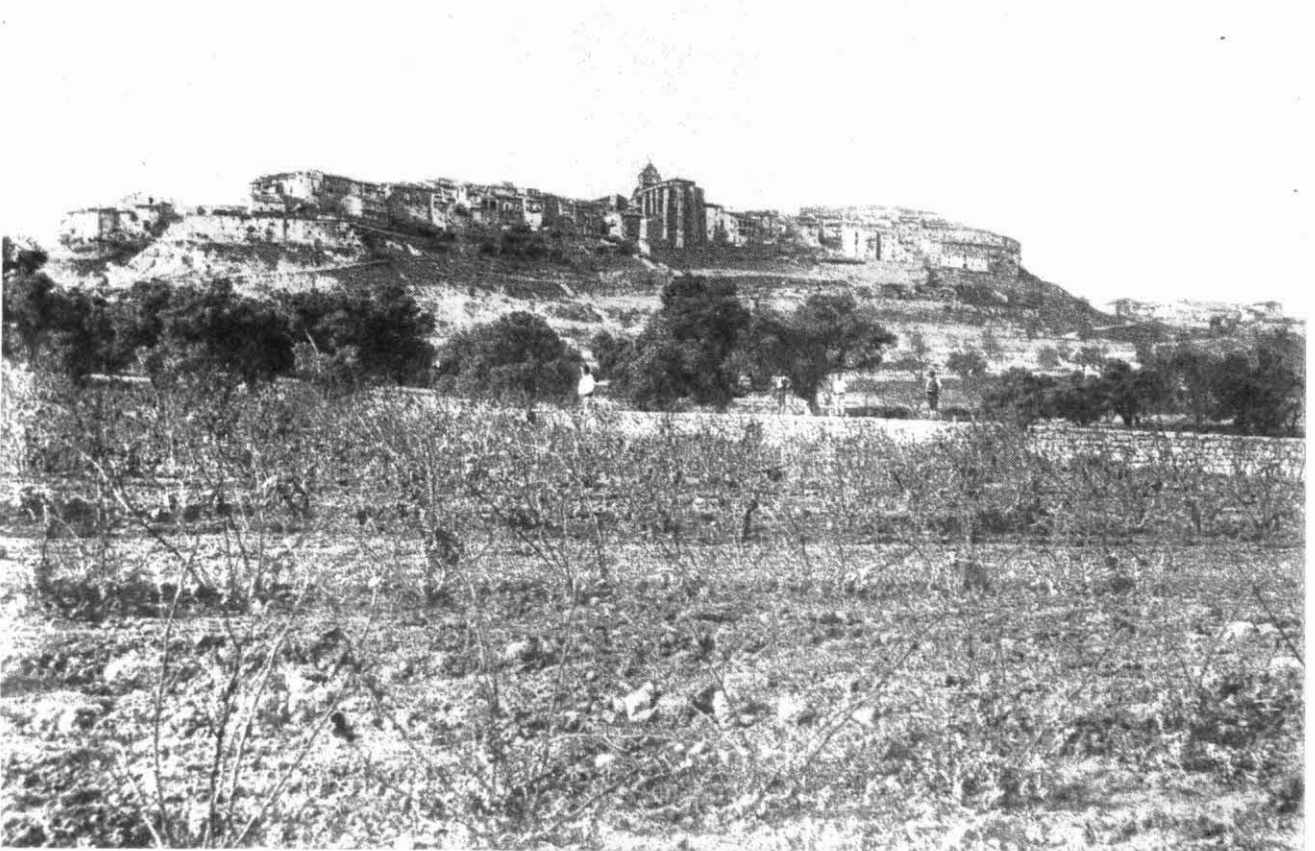
Com que l'activitat de Picasso és desbordant, aviat l'estudi que tenia al C/ Escudellers Blancs se li torna esquifit. Es aleshores quan, a principis de l'any 1900, lloga, amb Carles Casagemes, un piset (l'últim) a la Riera de Sant Joan, 17.

Picasso, Casagemes i Pallarès preparaven, de comú acord, llur primer viatge a París. Però com que Pallarès era a Horta decorant una capella, i Picasso i Casagemes volien arribar a París abans que l'Exposició Universal tanqués

les portes, ells dos emprengueren el viatge durant el mes d'octubre de 1900 i, al cap d'uns quinze o vint dies, Pallarès se'ls ajuntava.

Quan Pallarès arribà a París, Picasso i Casagemes ja estaven instal·lats a l'estudi de la rue Gabrielle 49, que Nonell acabava de desallotjar. Pallarès, la carta del qual anunciant la seva vinguda encara no havia pervingut als seus amics, trobà aquests en companyia de dues models, Germaine i Odette, que tot seguit l'امanyagaren, l'abraçaren i el reberen amb grans mostres d'alegria. En aquestes tertúlies, que continuaren, aviat s'hi afegiren dues persones més: Antoinette, germana de Germaine, i Ramon Pitxot.

Casagemes s'havia enamorat perdudament de Germaine. Era un amor desgraciat, sense esdevinidor. El drama de Casagemes era ben conegut dels seus amics, que guardaren totsemps una prudent discreció sobre el seu cas.

Vista general d'Horta des de llevant, any 1909

Quan en el taller de la rue Gabrielle es reunien Germaine, Odette i Antoinette, amb Picasso, Casagemes, Pallarès i Pitxot, ¿com s'aparellaven aquests set personatges? Sabem que Pallarès s'inclinava per Antoinette, o vice-versa. Germaine acabarà casant-se amb Pitxot.

Picasso i Casagemes tornaren pels volts de Nadal a Barcelona, on s'aturen molts pocs dies, per tal com per Cap d'Any ja són a Màlaga, des d'on Casagemes remunta cap a Barcelona i París, mentre Picasso se'n va, com havia fet el 1897, cap a Madrid.

A París, el dia 17 de febrer del 1901, Casagemes se suïcidava en un café (L'Hippodrome, actualment Palace Clichy), davant Pallarès, Manolo Hugué, Riera, Odette i Germaine, després d'haver intentat i haver cregut matar aquesta.

Picasso tornà a Barcelona a principis de maig de 1901 per tornar a París, per segona

vegada, a finals del mateix mes. Aquesta partida precipitada de Picasso cap a París sembla obeir, aquesta vegada, a les exigències de Manyac, el seu primer marxant, que li reclama les obres promeses.

Entretant, Manyac s'havia fet càrrec del piset o taller del 130 ter del boulevard de Clichy, que ha primers d'any havia llogat i ocupat Manuel Pallarès; serà destinat, a partir d'ara, a servir de taller i domicili a Picasso.

Picasso tornà a Barcelona el gener de 1902, després d'haver-se iniciat, a París, l'època blava.

A la tardor del mateix any, Picasso se'n va a París. Fou el seu tercer viatge a la capital francesa, però no durà gaire. El mes de desembre de 1902 o els primers dies de 1903 torna a ésser a Barcelona.

A partir del seu retorn, Picasso s'instal·la de nou al taller de la Riera de Sant Joan que havia

Vista general d'Horta des de ponent, any 1909

tingut en Casagemes el 1900 i que ara ocupa Angel F. de Soto, alias Patas.

Aquesta època és la de la màxima interiorització en l'obra de Picasso. El blau és usat, no pas en exclusivitat, sinó amb predilecció que a vegades arriba a l'anul·lació dels altres pocs colors que hi col·laboren: el verd blau, el groc blau. El blau acaba envaint-ho tot, fins que esdevé tirànic. Jung ha definit aquesta època com una davallada als inferns. Els temes en efecte, estan d'acord amb aquesta interiorització, gairebé sempre evoquen algun problema o misteri de la vida: l'erotisme, la fecunditat, la misèria, la solitud...

L'existència d'una sèrie de dibuixos, alguns d'aquarel·lats, datats del 1903, relatant escenes camperoles, ens havia fet sospitar si Picasso, durant aquest any, no havia estat en algun lloc o poble de Catalunya que nosaltres ignoréssim. Consultat sobre aquest punt, Picasso ens va aclarir que aquells dibuixos eren evocacions d'Horta d'Ebre. Hi ha, especialment, una velleta del rostre de la qual es repeteix diverses vegades, que finalment Picasso aïllarà, endiumenjada, en un dibuix magistral.

Existeix una extensa sèrie de dibuixos, plàxeriosos o burlescos, la majoria d'ells traçats sobre el dors de les targetes comercials dels germans Junyer-Vidal, contemporanis d'aquest moment tràgic (1902-1904). Si les evocacions d'Horta són, per a Picasso, una evasió de la realitat dramàtica que el senyoreja, aquests dibuixos són una altra forma d'evasió, joiosa o plaent, un altre contrapès a l'angoixa existencial d'aquell moment, una defensa «mediterrània» davant la desgràcia: fins a arribar a fer esclatar la rialla en plena tenebra.

La primavera de 1904 Picasso se n'anà definitivament París, vivint en el cèlebre Bateau-Lavoir. Els catalans formen per a Picasso, a partir d'aquest moment, dos grups: els absents, amb els quals continua la relació, sigui per carta, sigui enviant-los algun dibuix (mètode més fàcil, per a ell, que el d'escriure), sigui a través d'amics comuns que va i venen; els altres són el grup de catalans a París, amb els quals manté un contacte constant.

A Barcelona resten, com a amistats persistents, Manuel Pallarès, Vidal Ventosa, Angel F. de Soto, Ramon i Cinto Reventós... Coneixem una postal enviada a aquests darrers donant-los, per segona vegada, l'adreça: 13 rue Ravignan. Aquesta insistència prova ja la fidelitat de cor de Picasso.

Fernande Oliver, Picasso i Ramon Raventós, el 1906

La segona estada a Horta, 1909

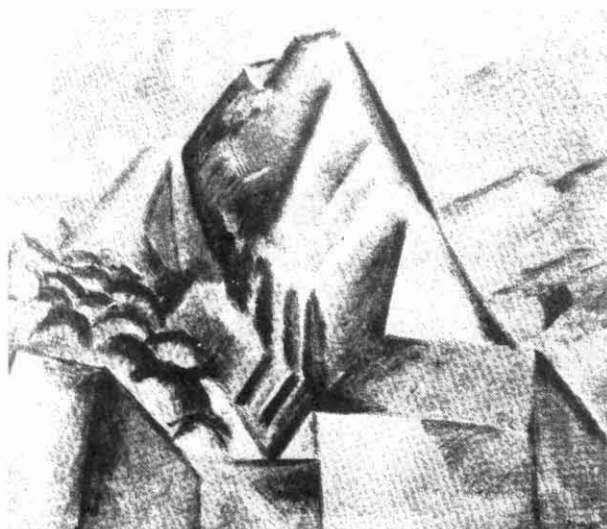
A l'estiu de l'any 1909 en feia deu, exactament, que Picasso havia estat a Horta d'Ebre. Com si fos per commemorar aquest aniversari decideix de tornar, aquesta vegada amb Fernande, en aquell poble on havia estat tan feliç. L'aventura cubista es troba en ple desenvolupament.

De moment, Picasso torna a Barcelona, on visita la família, amb la qual va a dinar gairebé cada dia, i on visita els amics.

Abans d'anar a Horta visita el seu amic Pallarès. Aquest està domiciliat ara al carrer de Pelayo (l'immoble era situat on ara hi ha els magatzems El Siglo). Pallarès viu al segon pis, i té l'estudi dalt de tot. En aquest és on fou pintat el seu retrat amb bigotis, que encara mostra, ben visibles, les traces de la influència cèzanniana.

El 1909, el cunyat de Pallarès era l'alcalde d'Horta, a qui Pallarès va escriure tot seguit demanant-li que busqués allotjament per a Picasso i Fernande. Sembla que la resposta no es féu esperar gaire. Segons el record de Pallarès, que després també anà a Horta uns quants dies, Picasso degué allotjar-se, de moment, en unes estances cedides per Tobies Membrado, situades sobre els porxos de la plaça, però després anà, segons Picasso mateix i segons el record de la gent del poble, a l'únic hostel que hi havia en aquell moment, l'Hostal del Trompet, situat al costat mateix de la Casa de la Vila, i anomenat així perquè el fill del propietari feia de nunci del poble i tocava la trompeta constantment.

Tots els records que encara es conserven a Horta del pas de Picasso daten d'aquesta segona estada. Corre la llegenda, segurament verídica, que cada vegada que Picasso veia passar un pobre per sota els seus balcons agafava el pa que tenia, l'obria pel mig i hi ficava tot el menjar que trobava a l'abast. També diuen que una

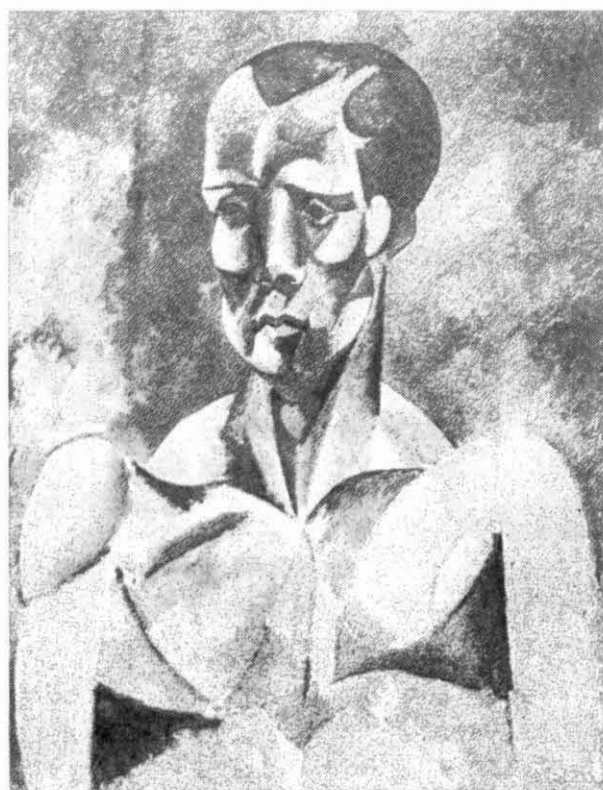

La muntanya de Santa Bàrbara. Horta, primavera de 1909. Oli sobre tela, 54 x 65 cm.

vegada dues dames, escandalitzades pel fet de saber que Picasso i Fernande no eren casats, llançaren, del carrer estant, unes pedres als vidres del seu estudi en senyal d'afront, i que Picasso sortí al balcó vociferant i amenaçant amb una pistola. Fernande, en tot cas, reporta que Picasso, en aquella època, sempre duia una pistola al damunt.

Joaquim Membrado ens va contà, en una de les visites que li férem amb Joan Perucho, que a les nits es reunien a jugar al dòmino (passió predilecta de Fernande), aquesta, Picasso, Nicolau Amposta Pedret, a qui deien el vell Colau, Manelet Garcia, fuster, Joaquim Membrado i, a vegades, el seu germà Tobies, al cafè de Joaquim Antoni Vives (avui magatzem d'utensilis domèstics, regit per la seva filla), que tocava la guitarra fins a la matinada. Picasso, potser pel fet de retrobar-se a l'indret on havia après el català, parlava gairebé sempre aquesta llengua. Al poble hi havia un xicot, el foll del poble, que quan arribava en aquesta reunió nocturna anava a saludar a Fernande rient i posant, amb el puny tancat, el polze sobre la taula, i Fernande hi responia amb la mateixa facècia encarant ungla contra ungla, cosa que deixava el xicot satisfet. Les reunions s'aixecaven quan, al final d'una partida, Fernande podia dir, mig en francès mig en castellà: «C'est fini. Le gané!».

Joaquim Membrado, nascut el 20 d'octubre de 1883 (o sigui que era dos anys més jove que Picasso), duia, com Pallarès, un gran bigoti, i Picasso el saludava, cada vegada que el veia,

Tors d'home nu (l'atleta). Horta, primavera-estiu 1909. Oli sobre tela, 83 x 72 cm.

amb la fórmula: «A sus órdenes, capitán Membrado».

Segons el seu dir, Picasso portava pantalons de vellut, per pagar, bitllets de mil, que aleshores feien fer pampallugues. Sembla que en duia molts, i que el sojorn es perllongà fins que els bitllets s'esgotaren.

Un dels primers quadres, si no el primer, que Picasso pintà aquí aquesta vegada fou una vista de la muntanya de Santa Bàrbara, titulat Paisatge d'Horta d'Ebre, de l'antiga col·lecció Vollard, que recorda, per la seva forma cònica accentuada, la Montagne Sainte-Victoire, pintada per Cézanne. Així, rendint tribut a aquest, Picasso se l'assimilava i se n'alliberava alhora, perquè els paisatges pintats després allí entren ja de ple en una sintaxi cubista del tot autònoma. Són La bassa d'Horta i La Fàbrica d'Horta d'Ebre, del Museu d'Art Modern de Moscou. Del primer, n'existeix una sèrie d'apunts o croquis, gairebé tots a la ploma, i el seu emplaçament sembla correspondre a l'actual plaça baixa del poble, d'on ha desaparegut la immensa bassa, característica de tots els pobles de Catalunya d'aquella regió. De la Fàbrica d'Horta d'Ebre, que sembla

ésser una bòbila, així com d'uns quants dibuixos en què, com en aquest quadre, apareixen palmeres, en va n'hem buscat l'emplaçament, perquè les palmeres no existeixen en aquella zona. Picasso ens va declarar que, en efecte, les palmeres foren inventades per ell. El ritme de la composició entre tan de ple en el cubisme, que el pintor no solament ja no és dominat per l'espectacle exterior, sinó que àdhuc, quan li convé, l'imposa, el crea al seu grat.

També en el Retrat de Fernande, del Museu d'Art Modern de Nova York, pintat allí, la bellesa de la qui era anomenada primer Labelle Fernande és sotmesa al ritme de la composició, fins a fer-nos oblidar del tot que es tracta d'una dona bella: només la pintura compta en aquesta pintura.

Segons Fernande Olivier, l'estada a Horta d'Ebre es perllongà durant quatre mesos. Només així es pot comprendre l'abundància de la producció picassiana datada en aquell poble i aquell any. L'estructura del rostre humà, gairebé sempre femení, obtingut amb llenguatge cubis-

Retrat de Fernande. Horta, estiu del 1909.
Oli sobre tela, 61,8 x 42,8 cm.

ta, és repetidament assajada, des del Nu en un seient (Col. Douglas Cooper), fins al Cap de dona amb mantellina, on el rostre envaeix del tot l'espai pictòric. Una sèrie de quadres a mig camí d'aquests dos fan pensar en els plans diversos d'un mateix rostre, captats per una cambra cinematogràfica.

En algun moment, com en L'ampolla d'Anís del Mono (Col. Walter P. Crysler Jr.), sembla que el Cubisme abstraccionista, que no apareixerà fins l'any següent, vulgui ja obrir-se pas.

No sabem la data exacta de l'anada de Picasso a Barcelona el 1909. Malauradament, una de les correspondències més valuoses en aquests sentit, i que molt probablement ens hauria ajudat sobre aquest i altres punts, era la de Manuel Pallarès, a qui fou sostreta al final de la nostra guerra.

* * *

Manuel Pallarès i Grau, fou el primer amic de Picasso a Barcelona, l'home que el va dur a Horta d'Ebre, el qual, acompanyat del seu fill, el visità tots els anys. Pallarès morí a Barcelona l'any 1974 a l'edat de 98 anys i Picasso el 1973, es conegueren el 1895: varen ser setanta-nou anys d'amistat ininterrompuda. No sabem pas que hagi existit mai un cas semblant en la història de les relacions humanes, sovint més aviat precàries.

Fruit d'aquesta amistat, durant l'any 1969, a un dels carrers de la població d'Horta li fou donat el nom de Picasso, i aquest rebé un diploma de «veí insigne», per una comissió presidida per l'alcalde d'Horta, senyor Joaquim Cortès.